

PRVI JEVREJSKI BOLESNICI U ZAKLADNOJ BOLNICI U ZAGREBU

Bolnice prijašnjih vremena bitno su se razlikovale od naših današnjih bolnica. Ti stari hospitali, koji su se počeli osnivati već u srednjem vijeku posvuda po Evropi, nisu zapravo bili bolnice u današnjem smislu nego samo skloništa za bolesnike i nemoćne koji su ondje našli utočište, hranu i njegu, ali liječenju se nije posvećivala nikakva pažnja¹⁾. Tako je nekoć bilo svuda u svijetu, a i stari zagrebački hospitali nisu u tom pogledu bili nikakva iznimka²⁾. Već god. 1357. spominje se u Zagrebu prvi hospital koji je vjerojatno postojao već u XIII stoljeću, a u XV stoljeću bila su u Zagrebu čak četiri hospitala. Sredinom XVII stoljeća sagrađen je u Zagrebu glavni gradski hospital ispod Kamenitih vrata, ali ni taj hospital nema mnogo zajedničkog s današnjim bolnicama.

Tek god. 1804. otvorena je u Zagrebu prva bolnica u današnjem smislu. Bila je to Zakladna bolnica koja je stajala pod upravom reda milosrdne braće, pa se zbog toga zvala i Bolnica milosrdne braće. Nalazila se na tadašnjoj Harmici, današnjem Trgu Republike, i imala je u početku svega 30 kreveta³⁾. U bolnici je bilo 16 besplatnih kreveta u kojima su ležali bolesnici koji nisu imali nikakvih sredstava; bilo je nadalje kreveta za koje se plaćalo u zajedničkoj sobi 24 krajcara dnevno ili u zasebnoj sobi 1 forint dnevno, a bilo je osim toga i zakladnih kreveta za koje se uplaćivao jednokratni iznos od 2000 forinti. Ako je primljeno u bolnicu više od 16 bolesnika bez sredstava, morala je za prekobrojne bolesnike plaćati pristojbu ona ustanova ili jurisdikcija koja je bolesnika uputila u bolnicu.

I u Zakladnoj bolnici u Zagrebu liječili su se sve do početka XX stoljeća pretežnim dijelom siromašni bolesnici. U ono su vrijeme

¹⁾ Upor. L. Glesinger: *Medicina kroz vjekove*, Zagreb 1954., str. 144.

²⁾ L. Thaller: *Zagrebački hospitali u Srednjem vijeku*, Šišićev zbornik, Zagreb 1929., str. 315—320.

³⁾ O historijatu te bolnice vidi osobito J. Barlè: *Nešto iz prošlosti zakladne bolnice u Zagrebu*, *Liječnički vjesnik*, LIII/1931., str. 319—337.

ljudi zazirali od bolnice i samo su se podvrgnuli bolničkom liječenju oni bolesnici koji nisu imali doma, ni njege, ni mogućnosti liječenja kod svoje kuće, ili pak oni kod kojih je bila potrebna kakva kirurška operacija. Tek kad su nastale moderne klinike i bolnički odjeli s mogućnostima specijalističke dijagnostike i terapije, promijenio se stav bolesnika prema bolnici.

Bolesnici koji su bili primljeni u Zakladnu bolnicu zapisivani su u posebnu knjigu u koju je zabilježeno ime i prezime, godine starosti, rodno mjesto odn. prebivalište, zanimanje, imena roditelja odn. žene, dijagnoza i vjeroispovijest. Zabilježeno je, nadalje, kakvo mu je odijelo i da li ima novaca, zatim dan primitka u bolnicu i dan izlaska ili smrti. Ta se knjiga vodila na njemačkom jeziku, pa, budući da je podatke zapisivao neuki brat milosrdnik, ima u knjizi mnogo pravopisnih griješaka, osobito u latinskim riječima kojima su označene dijagnoze. Na jednoj strani knjige zapisani su muški pacijenti, na drugoj strani ženski.

Taj najstariji danas poznati bolnički protokol u Hrvatskoj nalazi se u Institutu za povijest prirodnih, matematičkih i medicinskih nauka Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. To je omašna knjiga formata 37,5×23 cm koja obuhvaća 597×39 stranica⁴⁾, pa kako je na stranici zapisano desetak bolesnika obuhvaća ona nekoliko hiljada bolesnika koji su se liječili u toj bolnici od njezina osnutka god. 1804. do godine 1820.⁵⁾. Na kraju svakog mjeseca nalazi se statistička rekapitulacija.

Ta se bolnička knjiga vodila veoma uredno i ona je veoma dragocjeno vrelo za historičara medicine, ali i za kulturnog historičara. Pada u oči da je među bolesnicima bilo najviše stranaca, osobito raznih kalfa koji su pošli u svijet da potraže svoju sreću. Gotovo svi su oni bili veoma siromašni i pored većine imena je zabilježeno da su došli u lošem odijelu i bez novca (»schlechte Kleider, ohne Geld«). Zanimljivo je, također, da je broj muških pacijenata bio daleko veći od ženskih. Dok popis muškaraca, primljenih od god. 1804. do 1820., obuhvaća 597 stranica, popis ženskih obuhvaća samo 39 stranica. Karakteristično je, također, da je broj Zagrepčana koji su se liječili u bolnici posve neznatan.

U bolničkoj knjizi zapisano je i nekoliko jevrejskih bolesnika koji su se liječili u Zakladnoj bolnici. U razdoblju od 1804. do 1820., koje je obuhvaćeno u ovoj knjizi, zapisano je svega 8 Jevreja. Kod sedmorice njih nalazimo oznaku »Israelit« odn. »Israelita«, a kod jednoga (br. 7) oznaku »Hebraeus«. Nijedan od tih jevrejskih bolesnika nije, barem u ono vrijeme, stalno živio u Zagrebu, ni uopće u

⁴⁾ M. D. Grmek: Rukovet starih medicinskih... rukopisa sačuvanih u Hrvatskoj i Sloveniji, Rasprave i građa za povijest nauka, I, Zagreb 1963., str. 329, br. 255.

⁵⁾ Bolnički protokoli iz kasnijih godina nisu dosad pronađeni.

Hrvatskoj, mada je tada već bilo dosta Jevreja u Hrvatskoj, a pogotovo u Zagrebu, gdje je god. 1806. već osnovana Jevrejska općina⁶⁾.

Donosimo podatke o tim jevrejskim pacijentima u njemačkom originalu (sa svim pravopisnim pogriješicama) i u prijevodu:

1) 1806, die 31 (sic!) Juni

Hirschel Schweitzer ein Handelsman, alt 28. Jahr geb: von Slani aus Eissenburger Comit, ledig dessen Vatter: Salamon Mutter Golde beide leben. Mittlerer Kleider ohne Geld. Zustandt. Hernia. — (1 Extra den 7ten Augusti Entlassen) — (Israelit)

31. (sic!) juna 1806. Hirschel Schweizer, trgovac, 28 godina star, rođen u Schlainingu u vašvarskoj županiji, neoženjen, njegov otac Salamon, majka Golde, oboje živi. Osrednja odjeća, bez novaca. Stanje (= dijagnoza): Hernija (kila). Jevrejin. Posebna soba. Otpušten 7. augusta.)

2) 1806, die 15 8bris

Mayer Lebel ein Handelsman, alt 20 Jahre von Canisa aus Ungarn ledig dessen Vatter Isak lebt. Mutter Anna Todt. Schlechte Kleider ohne Geld. Zustandt. Phthysis. — (Israelit) — (Nro. 16, den 26ten Novembris Entlassen).

15. oktobra 1806. Mayer Lebel, trgovac, 20 godina star, rođen u (Velikoj) Kanjiži u Ugarskoj, neoženjen, njegov otac Isak živi, majka Anna umrla. Loša odjeća, bez novaca. Stanje: Ftiza (sušica). Jevrejin. Broj 16. Otpušten 26. novembra.

3) 1809, die 19. April

Aberham Tasinger alt 20 Jahr geb. von Trebitz aus Mähren, dessen Vatter Moises Mutter Anna beide leben. Schlechte Kleider ohne Geld. Zustand 8. — (Israelit) — (Nro. 6 den 25ten May Entlassen).

19. aprila 1809. Abraham Tasinger, 20 godina star, rođen u Trebiču u Moravskoj, njegov otac Moises, majka Anna, oboje živi. Loša odjeća, bez novaca. Stanje: Jevrejin. Broj 6. Otpušten 25. maja.

4) 1809, die 31. 8bris

Krasin Blau ein Markitenderer, alt 29 Jahr geb: von Triest verehlicht mit Josefina (?) lebt. Schlechte Kleider ohne Geld. Zustandt. Sabura. — (Israelit) — (No. 16. den 22 ten 9bris Entlassen).

⁶⁾ Upor. L. Glesinger: Iz povijesti Jevreja u Hrvatskoj, Jevrejski almanah 1954, Beograd 1954., str. 60-67.

⁷⁾ Schweizerovi potomci doselili su se kasnije iz Schlaininga u Zagreb. (Upor. G. Schwarz: Povijest zagrebačke židovske općine od osnutka do 50-ih godina 19. vijeka, Zagreb 1939., str. 87).

31. oktobra 1809. Krasin (?) Blau, vojni živežar, 29 godina star, rođen u Trstu, oženjen s Josefinom (?) koja živi. Loša odjeća, bez novaca. Stanje: Sabura⁴). Jevrejin. Broj 16. Otpušten 22. novembra.

5) 1812. die 7ma Augusti.

Michael Lebenstein ein Kaufmannsdiener alt 28 Jahr ledig geb: von Körment Eissenburger Comitāt d. Vatter Josephus d. Mutter Julia beyde todt ohne Geld mittlere Kleider Zustandt Angina — (Israelita) — (Nro. 7 ist den 10 ten Augusti Entlassen).

7. augusta 1812. Michael Lebenstein, trgovački sluga, 28 godina star, neoženjen, rođen u Körmendu u vašvarskoj županiji. Otac Josef, majka Julija, oboje umrli. Bez novaca, osrednja odjeća. Stanje: Angina. Jevrejin. Broj 7. Otpušten 10. augusta.

6) 1813. die 26tn December.

Moises Gann (? nečitljivo!) ein Handelsmann alt 33 Jahr gebürtig von Peshof (?) aus Pohlen verehelicht mit Ester. Schlechte Kleider ohne Geld. Zustand Oftalmia. — (Israelita) — (Nro. 1 den 21. Jänner 814. Entlassen).

26. decembra 1813. Moises Gann (?), trgovac, 33 godine star, rođen u Rzeszowu (?) u Poljskoj, oženjen s Esterom. Loša odjeća, bez novaca. Stanje: Oftalmija (= upala oka). Jevrejin. Broj 1, otpušten 21. januara 1814.

7) 1817. Die 3tia Septemb.

Albert Hirschl Brandweinbrenner 48 J. g. von Gross-Sziget Sümek: Co. d. V. Hirschl d. M. Teresia 2 Todt. ohn. G. m. Kl. Zust. Gangrena pedis. — (Hebraeus) — (Extr. Zimmer, den 21. 8 bris gestorben +).

3. septembra 1817. Albert Hirschl, rakidžija, 48 godina star, rođen u Velikom Sigetu, županija Sümeg. Otac Hirschl, majka Terezija, oboje umrli. Bez novaca, osrednja odjeća. Stanje: Gangrena noge. Jevrejin. Posebna soba. Umro 21. oktobra.

8) 1818. Die 20ma August.

Marcus Schwartz ein Handelsmann alt 36. J. g. v. Tinye Pester. Com. vater Efr. (?) mut. Catarina lebt. gut. Kleid. Zustand Prelapsus anni (sic!). — (Israelit) — (No. 18: den 23. dto. hinaus).

Markus Schwarz, trgovac, 36 godina star, rođen u mjestu Tinnye u peštanskoj županiji. Otac Efraim (?), majka Katarina živi. Dobra odjeća. Stanje: Prolaps (= ispad) stražnjeg crijeva. Jevrejin. Broj 18. Otpušten 23. augusta.

⁴) Saburra: stari naziv za crijevni katar (enteritis, colica). Ovu dijagnozu susrećemo dosta često u knjizi. Ona obuhvaća niz nejasnih crijevnih oboljenja.

Ovi malobrojni i naoko nedovoljni podaci ipak nam dopuštaju da stvorimo neke zaključke koji su za nas veoma interesantni.

U razdoblju od 16 godina koje je obuhvaćeno u ovoj knjizi (1804—1820) zabilježena su sveukupno 5744 bolesnika, od toga svega 8 Jevreja. Broj jevrejskih bolesnika iznosi, dakle, svega 0,139% (ili 1,39‰). Ponekad 3 ili čak 4 godine nije primljen u bolnicu nijedan jevrejski bolesnik. God. 1806. i 1809. primljena su po dva Jevreja, a god. 1812., 1813., 1817. i 1818. po jedan. Svi su ovi jevrejski bolesnici bili muškarci; među ženskim pacijentima koji su u to vrijeme ležali u bolnici nije bilo nijedne Jevrejke.

Ti su jevrejski bolesnici došli iz raznih krajeva: petorica ih je bila iz Ugarske, od toga dvojica iz Gradišća (današnji Burgenland), po jedan iz Poljske (Galicije), Moravske i Trsta.

Većinom su to bili pripadnici trgovačkog staleža: četvorica se nazivaju trgovcima, jedan je bio trgovački sluga, a jedan vojni živežar (Marketender). Samo jedan od tih jevrejskih bolesnika bavio se obrtom (pečenjem rakije). Kod jednoga od njih (br. 3) nije naznačeno zanimanje. Uzmemo li u obzir da se u većini slučajeva radi o mladim ljudima, da samo jedan od njih ima 48 godina, da su dvojica tridesetih godina, a svi ostali između 20 i 29 godina, onda proizlazi iz toga da ti tzv. »trgovci« vjerovatno nisu bili samostalni trgovci nego po svoj prilici trgovački pomoćnici koji su tražili zaposlenje u tuđini, ili pokućarci koji su sa svojom robom obilazili pojedina mjesta, ili slične bijedne egzistencije koje su išle truhom za kruhom, što je uostalom vidljivo iz podataka o njihovoj odjeći i njihovim novčanim sredstvima. Jer, od svih tih osam bolesnika samo je jedan imao dobro odijelo, trojica osrednje, a četvorica loše odijelo, a novaca nije imao nijedan od njih, ili je barem tako izjavio kod primitka u bolnicu, možda zato da ne mora snositi bolničke troškove koji su iznosili 24 krajcara dnevno. Čak i 48-godišnji rakidžija Albert Hirschl, koji je ležao u bolnici 48 dana i koji je ondje umro, naveo je da je bez novaca. Ipak je ležao u posebnoj sobi za koju je trebalo platiti dnevno 1 forint, pa se nameće pitanje tko je podmirio ovaj račun koji je iznosio 48 forinti,— za ono vrijeme prilično zamašna svota. U posebnoj sobi ležao je, uostalom, još jedan bolesnik (br. 1), iako samo nedjelju dana.

Medicinski interesantne su dijagnoze koje su zabilježene u bolničkoj knjizi. Pored niza banalnih oboljenja (hernija, crijevni katar, angina, prolaps crijeva) navedene su u zapisniku i tri ozbiljne bolesti: jedan je bolesnik ležao u bolnici 42 dana zbog ftize (plućne tuberkuloze), drugi 26 dana zbog oftalmije (upala oka o kojoj ne možemo ništa poblizje reći), a treći 48 dana zbog gangrene na nozi. Taj je bolesnik u bolnici umro. Vjerovatno je to bila dijabetička gangrena, ali nije označeno da li je poduzeta kirurška intervencija (amputacija), kao što uopće nigdje nije navedena terapija koja je poduzeta kod pojedinih bolesnika. Jedan bolesnik (br. 3) ležao je u bolnici 36 dana, a da na kraju nije utvrđena dijagnoza — dokaz kako su dijagnostičke mogućnosti onoga vremena bile ograničene. Zašto je

bolesnik br. 4, koji je bolovao od crijevnog katara, ležao u bolnici 22 dana, nije jasno. Biće da se ipak radilo o nekom ozbiljnijem oboljenju.

Sasvim kratko vrijeme boravila su u bolnici tri bolesnika: jedan s kilom (7 dana), jedan s anginom (3 dana) i jedan s prolapsom crijeva (3 dana). Pod normalnim okolnostima takvim bolesnicima uopće ne bi bilo potrebno bolničko liječenje, ukoliko se kod prvoga od njih nije radilo o ukliještenoj kili, što, međutim, nije vjerovatno, budući da je nakon nedjelje dana već otpušten. Treba se, međutim, uživjeti u položaj stranaca, bez sredstava, koji u tuđini obole makar i od nezatne bolesti i koji nemaju ni doma, ni njege, ni sredstava za plaćanje liječnika i lijeka. Takvim bolesnicima nije preostalo drugo nego da legnu u bolnicu gdje su našli sve ono što im je donekle nadoknađivalo njihov vlastiti dom.

Svi ti jevrejski bolesnici, koji su se pre 150 ili 160 godina liječili u zagrebačkoj Zakladnoj bolnici, bili su manje ili više bijednici, vriedni sažaljenja. Njihova se sudbina nije mnogo razlikovala od sudbine bezbroj Jevreja onoga vremena, koji su još početkom XIX stoljeća u nekim zemljama bili lišeni mnogih građanskih prava, te su često lutali iz jedne zemlje u drugu da bi mogli živjeti. U takvim prilikama bila je za njih bolest dvostruko zlo, jer pored fizičkih patnja teško ih je pogodila i dulja ili kraća nesposobnost privređivanja.

Sva bijeda i socijalna nesigurnost tih egzistencija odrazuje se u kratkim i suhoparnim zabilješkama bolničkog protokola Zakladne bolnice u Zagrebu. Te nam zabilješke danas donekle omogućuju pogled na socijalne i ekonomske prilike jednog određenog i ne malog sloja Jevreja početkom XIX stoljeća, i to Jevreja iz naših susjednih zemalja i drugih krajeva Austro-Ugarske, a osobito iz mjesta iz kojih su se pomalo regrutirali kasnije pripadnici Jevrejske općine u Zagrebu⁹⁾. Činjenica da su oni u Zagrebu naišli na humani postupak, koji u ono vrijeme nije svagdje bio sam po sebi razumljiv, i da im je ovdje, među ostalim, omogućen primitak i boravak u bolnici, možda je također bio jedan od razloga koji je privukao u Zagreb i druge Jevreje iz tih krajeva.

⁹⁾ Zanimljivo je da su gotovo svi Jevreji, koji su se početkom XIX stoljeća naselili u Zagrebu i u drugim mjestima Hrvatske, došli iz Ugarske (osobito iz Gradišća koje je tada pripadalo Ugarskoj), nadalje iz Češke i Moravske i poneki iz Galicije, dakle upravo iz onih krajeva iz kojih su potjecali prvi jevrejski bolesnici Zakladne bolnice u Zagrebu. (Upor. G. Schwarz: cit. djelo).